

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Cap. III. De risu.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12945

C A P. III.

De risu.

¹ **H**uic diversa virtus, quæ risum iudicis movendo, & hillos tristes solvit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter avertit, ² & aliquando etiam reficit, & à fatietate vel à fatigatione renovat. Quanta sit autem in ea difficultas, vel duo maximi oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. ³ Nam plerique Demostheni facultatem hujus rei defuisse credunt, Ciceroni modum. Nec videri potest voluisse Demosthenes, ⁴ cujus pauca admodum dicta, nec sane cæteris ejus virtutibus respondentia palam ostendunt ⁵ non displicuisse illi jocos, sed non contigisse. ⁶ Noster vero non solum extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habitus est nimius risus affectator. Mihi quidem sive id recte iudico, sive amore immodico præcipui in eloquentia viri laboro, mira quædam videtur in eo fuisse urbanitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogandis testibus plura quam quisquam, dixit facete, & illa ipsa quæ sunt in Verrem dicta frigidius, aliis assignavit, & testimonii loco posuit: ut quo sunt magis vulgaria, eo sit credibilis illa ab oratore

Cum risus sæpenumero graves solvat affectus, & ad affectuum rationem referatur, de eo tradendum fuit. *primum* igitur quantum valeat docet: *mox* quam difficile sit apte risum movere: *deinde* quibus appelletur nominibus: *postremo* ex quibus ducatur locis. *Turneb.*

¹ *Huic diversa virtus, quæ risum.*] Ambros. lib. 1. Offic. Præcepta de jocandi disciplina ab Ecclesiastica regula abhorre putat. Et tamen 3. Reg. inducitur Helias solitarius ille & bonus Baalis sacerdotes deridens. Laur. Vall. *Pith.*

² *Et aliquando etiam reficit.*] Unde aliquando præcipiunt *rhetores*, ut cum iudex adversarii longa oratione fuerit fati-

gatus, à nobis ipso statim exordio opportuno quodam joco reficiatur. *Turnebus.*

³ *Nam plerique.*] *In risu difficile est mediocritatem tenere:* risus Demostheni fuit, Ciceroni superfuit. si igitur oratores illi modum tenere non potuerunt, res est hæc perdifficilis. *Idem.*

⁴ *Cujus pauca admodum dicta.*] Vide Jan. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 1. pag. 103. & 104.

⁵ *Non displicuisse illi jocos.*] Cic. tamen ait Demosthenem urbanum fuisse, sed non dicacem. *Turneb.*

⁶ *Noster vero.*] Unde Cato illum appellavit *vidiculum consulem* in iudicio Muræna, ab inimicis vero appellabatur *scorta*

oratore non ficta, sed passim esse jactata. ¹ Utinam Quintus, & libertus ejus Tyro, aut alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulgissent, & plus judicii in eligendis quam in congerendis studii adhibuissent: minus objectus calumniantibus foret: qui tamen nunc quoque, ut in omni ejus ingenio, facilius quid rejici quam quid adjici possit, invenient. Afferunt autem summam rei difficultatem, primum, ² quod *ridiculum dictum* plerumque, ³ falsum est, hoc semper humile, saepe ex industria depravatum: praeterea nunquam honorificum: tum varia hominum judicia in eo, quia non ratione aliqua, sed motu quodam nescio, an enarrabili, judicatur. ⁴ Neque hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentaverint. Unde *risus* quidem non solum factu aliquo dictove, ⁵ sed interdum quodam etiam corporis tactu laceffitur. Praeterea non una ratione moveri solet. Neque enim acute tantum ac venuste, sed stulte, iracunde, timide dicta aut facta ridentur. Ideoque anceps ejus rei ratio est, quod à derisu non procul abest *risus*. ⁶ Habet enim, ut Cicero dicit, *sedem in deformitate aliqua & turpitudine*. Quae cum in aliis demonstrantur, *urbanitas*: cum in ipsum dicentem recidunt, *stultitia*

scurra consularis. Macrobius Ciceronem ait in causa Flaeci unico ridiculo victoriam obtinuisse. Idem. Noster vero non solum, &c.] Vide Gebhard. Crepund. lib. 1. pag. 1. Macrobius lib. 1. cap. 1. Saturn. Lud. Cresollium Vacat. Autumnal. lib. 1. cap. 10. pag. 78.

¹ *Utinam Quintus*.] Tyro Tullius, Ciceronis libertus, tres libros edidit de *jocis Ciceronianis*. Macrobius tamen ait nonnullos existimare libros à Cicerone conscriptos fuisse. Turneb. *Utinam Quintus & libertus*.] De Cicer. Quis nescit consulare eum scurras ab inimicis appellari solitum? quod in oratione etiam sua Vatinius posuit. *Pitbaeus*. *Utinam Quintus & libertus*.] Vid. Muretum. Var. lect. lib. 19. cap. 6. p. 1228. Macrobius Saturn. lib. 2. cap. 1.

² *Quod ridiculum dictum pler.*] Muret. Var. Lect. lib. 19. cap. 6. pag. 1228.

³ *Falsum est.*] Dan. *Lascivum*.

⁴ *Neque hoc.*] Cic. lib. 2. de Oratore, unde haec omnia sumpsit Fabius, ait Democritum diu investigasse *risus causas*, multaque de *risu* scripsisse. plerique tamen *risus causas* referunt ad splem, alii ad praecordia, unde milites quidam trajectis ense praecordiis risu perierunt. Turneb.

⁵ *Sed interdum, quodam etiam.*] Gebhard. Crepund. lib. 3. c. 1. p. 103.

⁶ *Habet enim.*] Cic. 2. de orat. ait *ridiculum* oriri à deformitate aliqua & turpitudine, quae modo turpiter tanquam enuntietur. quae eadem est Arist. sententia: nam haec vel sola ridentur, vel maxime ridentur. Turneb.

titia vocatur. Cum videatur autem ¹ res levis, & quæ à scurris, mimis, insipientibus denique sæpe moveatur, tamen habet vim nescio an imperiosissimam, & cui repugnari minime potest. ² Erumpit enim etiam invitis sæpe, ³ nec fultus ope: nec vultus modo ac vocis exprimit confessionem, sed totum corpus vi sua concutit. Rerum autem sæpe (ut dixi) maximarum momenta vertit, cum odium iramque frequentissime frangat. Documento sunt ⁴ *juvenes Tarentini*, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, cum rationem facti reposcerentur, & neque negari res, neque defendi posset, risu sunt & oportuno joco elapsi. Namque unus ex his, *Immo, inquit, nisi lagena defecisset, occidissimus te.* Eaque urbanitate tota est invidia criminis dissoluta. ⁵ Verum hoc quicquid est, ut non ausim dicere carere omnino arte, quia nonnullam observationem habet, suntque ad id pertinentia & à Græcis & à Latinis composita præcepta: ita plane affirmo præcipue positum esse *in natura & occasione*: Porro *natura* non tantum in hoc valet, ut acutior quis atque habilior sit ad inveniendum: nam id sane doctrina posset augeri: sed inest proprius quibusdam decor in habitu atque vultu, ut eadem illa minus dicente alio videantur urbana esse. *Occasioni* vero & in rebus est tanta vis, ut sæpe adjuti ea non indocti modo, sed etiam rustici false dicant in eum ⁶ quisquis aliquid dixerit prior. Sunt enim

longe

1 *Res levis.*] Cic. leve est, inquit, totum hoc, movere risum. Idem.

2 *Erumpit enim invitis sæpe.*] Qua de re Lud. Cresollus Vacat. Autumnal lib. 2. cap. 7. sect. 11. p. 235. 236. & seqq.

3 *Ne fultus ope.*] Vid. M. Anton. Muret. Variar. Lection. lib. 19. cap. 6. pag. 1228.

4 *Juvenes Tarentini.*] Vide Plutarchum in Pyrrho. Item Valerium Max. lib. 5. tit. de humanitate. Turneb.

5 *Verum hoc.*] *Cæsar & Antonius* apud Cic. 2. de Orat. ajunt ridiculi nullam esse artem, ac Græcos reprehendunt,

qui cum hac de re libros scripserunt, ostenderunt suam insulsiatam. Cic. tamen postea locos tradit ex quibus *sales* eruantur, ut videatur aliqua esse hac in re observatio. Constat certe (ut inquit Rodolph lib. 3.) hæc facultas natura primum, quæ cum in omni re multum, in hoc plurimum potest: deinde, quod proximum est, crebro usu. sunt tamen etiam tradita ejus præcepta, quatenus tradi præceptis potest, quorum auct. Cicero & Quintilianus. Idem.

6 *Quisquis aliquid dixerit prior.*] *Antiochus* Cic. omnino probabiliora sunt quæ

longe venustiora omnia in respondendo, quam in provocando. ¹ Accedit difficultati, quod *ejus rei nulla exercitatio est, nulli præceptores*. Utique in conviviis & sermonibus multi dicaces: sed quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinem accommodata. ² Nihil autem vetabat & componi materias in hoc idoneas, ut controversiæ permittis salibus fingerentur: vel res proponi singulas ad juvenum talem exercitationem. ³ Quin illæ ipsæ, quæ dictæ sunt, ac vocantur: quas *certis diebus festæ licentia dicere solebamus*, si paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his serium quoque esset admistum, plurimum poterunt utilitatis afferre: quæ nunc juvenum, vel sibi ludentium exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eadem re vulgo utimur: quæ tamen si diducas, suam propriam quandam vim ostendent. Nam & *urbanitas* dicitur: qua quidem significari video sermonem præ se ferentem in verbis & sono & usu proprium quendam gustum urbis, & sumptam ex conversatione doctorum tacitam eruditionem: denique cui contraria sit *rusticitas*. *Venustum* esse, quod cum gratia quadam & venere dicatur, apparet. ⁴ *Salsum* in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus: natura non utique hoc est: quanquam & ridicula oporteat esse salsa. Nam & ⁵ Cicero,

omne

quæ laceffiti dicimus quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti. *Idem.*

¹ *Accedit difficultati.*] *Dicteria* quæ vulgo in conviviis usurpantur, efficere possunt hominem *dicacem*, non etiam *urbanum*. est enim *dicacitas* in brevi dicto, *urbanitas* vero in toto orationis corpore. *Idem.*

² *Nihil autem vetabat.*] Cujuscemodi est materia illa quæ tractatur à Seneca in ludo de morte Claudii imperatoris, & ab Erasmo in *Moria*, & à Luciano in *musca* & *judicio vocalium*. *Idem.*

³ *Quin illæ ipsæ.*] Quibusdam festis, ut *Bacchanalibus* & *Saturnalibus*, solebant inter se contendere, proposito interim præmio, quis urbanius diceret ac venustius, pluribusque salibus uteretur. illa tamen consuetudo sene jam Fabio quotidie fiebat à juvenibus. *Idem.*

⁴ *Salsum.*] Sic Plinius scribit, *Vita paulo humanior sine sale degi non potest*, adeoque necessarium est elementum ut intellectus transierit ad animi voluptates: *sales* enim appellantur: omnisque *voluptas*, *lepos*, *hilaritas* hoc nomine constat. *Idem.*

⁵ *Cicero.*] II. de Orat.

omne quod falsum sit, ait esse Atticorum: non quia sunt maxime ad risum compositi: ¹ & Catullus cum dicit,

² *Nulla in tam magno est corpore mica salis.*

hoc dicit, nihil in corpore ejus esse ridiculum. *Salsum* igitur erit, quod non erit insulsum, velut quoddam simplex orationis condimentum, quod sentitur latente judicio velut palato, excitatque, & à tædio defendit orationem. Sane tamen ut ille in cibus paulo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ voluptatis: ita hi quoque in dicendo habent quiddam quod nobis faciat audiendi sitim. ³ *Facetum* quoque non tantum circa ridicula opinor consistere. Neque enim diceret Horatius ⁴ *facetum carminis genus natura concessum esse Virgilio.* Decoris hanc magis, & exultæ cujusdam elegantia appellacionem puto. Ideoque in epistolis Cicero hæc Bruti refert verba, *Næ illi sunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti molles.* Quod convenit cum illo Horatiano,

— ⁵ *Molle atque facetum Virgilio.* ⁶ *Jocum* vero accipimus, quod est contrarium serio. Nam & fingere, & terrere & promittere interim, jocus est. ⁷ *Dicacitas* sine dubio à dicendo,

¹ *Et Catullus cum dicit.*] Budæus in commentariis linguæ Græcæ miratur sic hallucinatum esse Fabium ut *salem* in versu Catulliano acceperit pro *ridiculo*, cum potius significet *venustatem, gratiam, & elegantiam.* cæterum si sensum propius inspicias, locus videbitur corruptus, atque ita legendus erit, *Non hoc dicit, nihil esse, &c.* sic enim sibi consentiet Fabius. Turneb.

² *Nulla in tam magno corpore mica salis.*] Nihil in corpore ejus esse ridiculum exponit. Ego cum illius venia, nihil in corpore ejus esse gratiæ ac Veneris. Sales enim appellantur omnis vitæ lepos, & summa hilaritas, Græcis *αἰεῖς* idem plerumque signant. Brodæus lib. 6. cap. 12. *Nulla in tam magno corpore, &c.*] Brodæus Miscell. lib. 6. cap. 12. pag. 556. Muret. Variar. Lect. lib. 19. cap. 6.

pag. 1229. Joh. Passeratii prælect. in Catull. Lud. Crescollius Vacat. Autumnal. lib. 2. cap. 8. sect. 4. pag. 270.

³ *Facetum.*] Multis in locis Cicero *facetum* usurpat pro *urbanitate*, uti per totam orationem elegantia illa extendatur, differatque à *dicacitate.* Turneb.

⁴ *Facetum.*] Ser. 1. Sat. 10.

⁵ *Molle atque facetum.*] Locus hic est ex decima Satyra lib. primi sermonum, *Molle atque facetum, Virgilio annumerant, gaudentes rure Camæna.* loquitur autem de *Georgicôn opere.* Turneb.

⁶ *Jocum vero.*] Tamen *jocus duplex* ponitur à Cic. 1. offic. *petulans & illiberalis*, alter vero *liberalis & gratus*, qualis est in Plauto, antiqua comœdia, & libris Socraticorum. Idem.

⁷ *Dicacitas à dicendo.*] Vide Barthii Adversar. l. 51. c. 16. p. 2418.

1 Ideo

cendo, quod est omni generi commune, ducta est: proprie tamen significat sermonem cum risu aliquo incessentem. ¹ Ideo Demosthenem *urbanum* fuisse dicunt, *dicacem* negant. Proprium autem materiæ de qua nunc loquimur, est *ridiculum*. Ideoque hæc tota disputatio à Græcis *ἡ δὲ γέλοιος* inscribitur. Ejus prima divisio traditur eadem quæ est ² omnis orationis, ut sit positum *in rebus*, aut *in verbis*. Usus autem maxime simplex. Aut enim *ex aliis* risum petimus, aut *ex nobis*, aut *ex rebus* mediis. *Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut elevamus, aut repercutimus, aut eludimus*. Nostra, ridicula indicamus, & ³ ut verbo Ciceronis utar, dicimus *aliqua subabsurda*. Namque eadem quæ si imprudentibus excidant, *stulta* sunt: si simulamus, *venusta* creduntur. Tertium est genus, ut idem dicit, in decipiendis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterisque quæ neutram personam contingunt, ideoque à me *media* dicuntur. Item *ridicula* aut dicimus aut facimus. Facto risus conciliatur interim admista gravitate: ut *Marcus Cælius prætor, cum sellam ejus curulem* ⁴ *consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam*. dicebatur autem Cos. à patre aliquando cæsus flagris: Interim sine respectu pudoris, ut in illa ⁵ *pyxide Cæliana*, quod neque oratori, neque ulli gravi viro conveniat. Idem autem de vultu gestuque ridiculo dictum sit: in quibus est quidem summa gratia, sed major cum captare risum non videntur. nihil enim ex iis quæ dicuntur *salsa*, dicitur *falsius*. Quanquam autem gratiæ plurimum dictis severitas affert,

¹ Ideo Demosthenem urbanum.] Hoc ex Cic. in Orat. sumptum est. idem etiam scribit ad Brutum. Demosthenes autem urbanus est, quia in perpetuitate dicendi suavis est, non autem disteriis & scommatibus jaciendis. Turneb.

² Omnis orationis.] Omnis enim oratio in res & verba dividitur. Idem.

³ Ut verbo Ciceronis utar.] Lib. 2. de Orat. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum minus proposita, sed etiam quodammodo no-

bis, &c. quæ seq. Idem.

⁴ Consul Isauricus.] De Servilio ait, qui Isauricus est appellatus à domitis Isauris populis Pamphylia. is autem aliquando à patre loris cæsus fuerat, quod illi exprobravit Cælius cum intendisset sellam loris. Idem.

⁵ Pyxide Cæliana.] Pyxidem ajebat à Cælio datam esse Clodia, quam secuta sit turpissima & foedissima fabula. ea autem à Cicerone non est commemorata in ea defensione. Idem.

affert, sitque ridiculum id ipsum, quia qui dicit, non ridet: est tamen interim & *aspectus & habitus oris & gestus non inurbanus*, cum iis modus contingit, id porro quod dicitur, aut est *lascivum & hilare*, qualia Galbæ pleraque: aut *contumeliosum*, qualia nuper Junii Bassi: aut *asperum*, qualia Cassii Severi: aut *lene*, qualia Domitii Afri. Refert, his ubi quis utatur. Nam ¹ in conviviis & quotidiano sermone *lasciva* humilibus, *hilaria* omnibus conveniunt. ² Ludere nunquam velimus, longeque absit propositum illud, *Potius amicum quam dictum perdidit*. ³ In hac quidem pugna forensi malim mihi lenibus ⁴ interdicere. quanquam & contumeliose & aspere dicere in adversarios permissum est: cum accusare etiam palam, & caput alterius iuste petere concessum sit. ⁵ Sed hinc quoque tamen inhumana videri solet fortunæ infestatio: vel quia culpa caret, vel quia recidere etiam in ipsos qui objecerunt, potest. Primum itaque considerandum est, & *quis*, & *in qua causa*, & *apud quem*, & *in quem*, & *quid dicat*. ⁶ Oratori minime convenit distortus vultus, gestusque, quæ in mimis rideri solent. ⁷ *Dicacitas* etiam scurrilis & scenica huic personæ alienissima est. *Obscœnitas* vero non à verbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione. Nam si quando objici potest, non in omni loco exprobranda

¹ In conviviis & quotidiano sermone.] Gebhard. Crepund. l. 3. c. 1.

² Ludere nunquam velimus.] In conviviis quando cum amicis erimus, cavere debemus ne eos dictis nostris incessamus. nam illa *dicacitas* sæpenumero amicitias dissolvit: hinc proverbium est vulgare, *potius amicum quam dictum perdidit*: de his qui jocorum intemperantia amicos petunt, cumque dictorium perdere nolint & reticere, perdunt amicum. Fusius Cic. 2. de Orat. Turneb.

³ In hac quidem pugna forensi.] Ut illa: *Et quidem quo melius emptum scias comparavit hunc fundum Servilia deducta Tertia. Gallam subigo* apud Macrobi. & Gell.

⁴ Interdicere.] Alii, *Utilicere*.

⁵ Sed hic quoque.] Cic. in Orat. præcipit, *in facinorosos* ridiculo non esse utendum, si quidem majore vi sunt vulnerandi: nec item *in miserabiles*, quoniam inhumana videtur calamitatis exprobratio. Turneb.

⁶ Oratori minime convenit, &c.] Idem præcipit Cic. lib. 2. de oratore, ubi vitandam esse ait imitationem *mimorum ethologorum*, & *distortam vultum sannitanum*. Idem.

⁷ Dicacitas enim, &c.] Hoc etiam ex Cic. in Oratore. *Illud*, inquit, *admonemus*, *ridiculo sic usurum oratorem*, *ut nec nimis frequens nec scurrile sit, nec subobsœnum, nec mimicum, &c.* quæ seq. Idem.

branda est. Oratorem præterea ut dicere urbane volo, ita videri affectare id, plane nolo. Quapropter ne dicet quidem false quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, quam minuet auctoritatem. ¹ Nec accusatorem autem atroci in causa, nec patronum in miserabili jocantem feret quisquam. Sunt etiam iudices quidam tristiores, quam ut risum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id quod in adversarium dicimus, aut ² in iudicem conveniat, aut in nostrum quoque litigatorem: quanquam aliqui reperiuntur qui ne id quidem quod in ipsos recidere possit, evitent: quod fecit ³ Longus Sulpitius, qui cum ipse foedissimus esset, eum contra quem iudicio liberali aderat, *ne faciem quidem habere liberi hominis dixit*: cui respondens Domitius Afer, *Et tu, inquit, ex animi sententia Longe?* ⁴ *qui malam faciem habet, liber non est?* Vitandum etiam *ne petulans, ne superbum, ne loco, ne tempori alienum, ne præparatum & domo allatum videatur* quod dicimus. Nam adversus miseros, sicut supra dixeram, inhumanus est jocus: Sed quidam ita sunt receptæ auctoritatis & notæ verecundiæ, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis jam præceptum est. Illud non ad orandi fere consilium, sed ad omnia pertinet, ne laceßat hoc modo quem lædere sit periculosum, ne aut iniuriam graves insequantur, aut turpis satisfactio. ⁵ Male etiam dicitur, quod in plures convenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio,

aut

¹ Nec accusatorem.] Cic. in Orat. præcipit utendum esse ridiculo in his rebus quæ neque magnum habent odium neque miserationem: unde traducit suum præceptum Fabius. *Ea, inquit, facillime luduntur, quæ neque odio magno neque misericordia maxima digna sunt.* Idem.

² In iudicem conveniat.] Quale illud est apud Cic. in Orat. *pusillus testis processit. Licet, inquit, rogare Philippus? Tum quaestor properans modo breviter. hic ille, Non accusabis, &c.* Idem.

³ Longus Sulpitius.] Vid. Just. Lipsium Var. Lect. l. i. p. 14.

⁴ Qui malam faciem.] Ita Domitius Afer retorsit dictum in Sulpitium Longum, qui eadem ratione liber non esset, cum turpissimus foret. Turneb.

⁵ Male etiam dicitur.] Videtur tamen contra hoc præceptum fecisse Cicero. nam pro Fonteio, *contra Gallos dixit: pro Flacco, adversus Græcos & Asianos.* sed id expressum est necessitate iudicii. Idem.

aut studia multorum. Ea quæ dicit vir bonus, omnia salva dignitate ac verecundia decent. Nimum enim risus precium est, si probitatis impendio constat. Unde autem concilietur risus, & quibus ex locis peti soleat, difficilimum est dicere. Nam si species omnes persequi velimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus. ¹ Neque enim numerosi minus sunt loci, ex quibus hæc dicta, quam illi ex quibus eæ quas *sententias* vocamus, ducuntur, neque alii. Nam hîc quoque est *inventio* & *elocutio*, atque ipsius elocutionis vis, alia in verbis, alia in figuris. ² *Risus* igitur oriuntur aut *ex corpore* ejus in quem dicimus: aut *ex animo*, qui factis ab eo dictisque colligitur, aut ex his quæ sunt extra posita. Intra hæc enim est omnis vituperatio: quæ si gravius posita sit, *seria* est: si levius, *ridicula*. Hæc aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum est autem, ut oculis subjicere contingat, ³ ut fecit C. Julius, qui cum Helmio Mancix sapius obstrepenti sibi diceret, *Fam ostendam qualis sis*: isque plane instaret interrogatione qualein se tandem ostensurus esset, *digito demonstravit imaginem galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancix tum simillimus est visus*. Tabernæ autem erant circa forum, ac scutum illud signi gratia positum. ⁴ Narrare quæ falsa sint, in primis est subtile, & oratorium: ut Cicero pro Cluentio narrat *de Cepasio atque Fabritio*: ac Marcus Cælius *de illa C. Lælii colle-*
geque

¹ *Neque enim numerosi.*] Julius quoque Cæsar apud Ciceronem 2. de Orat. non ex aliis ait locis duci jocos atque sententias, hoc tamen interesse, quod *sententia* in rebus honestis, graviter dictis: *Joci* in turpibus & quasi turpiculis ponantur. Denique *joci* ducuntur ab omnibus locis Topicis, & aliis quibusdam, quos hoc cap. enumerabit. *Idem.*

² *Risus igitur oriuntur.*] Quemadmodum *laudem* & *vituperationem* in hos tres locos dividebat l. 4. ita quoque hîc merito dividit *jocos*, cum præsertim magna ex parte comparati sint ad *incessendum*, *vituperandum*, *illudendum*. ab his quoque

locis ducuntur fere omnes sententia. *Idem.*

³ *Ut fecit C. Julius.*] Hic jocus dicitur *ab imagine*, ut ait Cic. 2. de Orat. quæ trahitur à deformitate rei turpioris, referturque ad similitudinem. Cæterum quod Julio attribuit Cic. & Fabius, Plinius tribuit Crasso oratori l. 35. c. 4. *Idem.*

⁴ *Narrare quæ falsa sint.*] Non tamen duntaxat narrationes falsæ pertinent ad jocos, sed etiam veræ, si modo sunt lepidæ. huc referuntur *apologi*, *fabula*, & *historiæ* quædam. *Idem.*

⁵ *Cepasio.*] Ibi, *Citatur reus*, *agitur causa*,

gaque ejus in provinciam festinantium contentione. Sed in his omnibus cum elegans & venusta exigitur tota expositio, tum id est festivissimum, quod adjicit orator. Nam & à Cicerone sic est Fabritii fuga illa condita. Itaque cum calidissime se putaret dicere, & cum illa verba gravissima ex intimo artificio deprompsisset: *Respicite judices, hominum fortunas, respicite varios duosque casus, respicite C. Fabritii senectutem: cum hoc respicite*, ornandæ orationis causa sæpe dixisset, *respexit ipse*: at Fabritius à subselliis demisso capite discesserat, & cætera quæ adjecit: nam est notus locus: cum in re hoc solum esset, *Fabritium à judicio recessisse*. Et Cælius cum omnia venustissime finxit, ¹ tum illud ultimum sic subsecutus: *Quomodo transferit, utrum rate, an piscatorio navigio, nemo sciebat. Siculi quidem, ut sunt lascivi & dicaces, aiebant ² in delphino sedisse, & sic tanquam Ariona transvectum.* ³ In narrando autem Cicero consistere *facetias* putat, *dicacitatem* in jaciendo. Mire fuit in hoc genere venustus *Afer Domitius*, cujus orationibus complures hujusmodi narrationes insertæ reperiuntur: sed dictorum quoque ab eodem urbane, sunt editi libri. Illud quoque genus est positum non ⁴ in hac veluti jaculatione verborum, & inclusa breviter urbanitate, sed in quodam longiore actu: quod de Crasso ⁵ *contra Brutum* Cicero in *secundo de oratore libro*, ⁶ & aliis quibus-

causa, paucis verbis accusat, ut de re judicata, &c. quæ seq.

¹ *Tum illud ultimum sic subsecutus.*] In aliis codicibus sic legitur, *tum illud ultimum, Hic subsecutus: quomodo transferit, &c.* Idem.

² *In delphino sedisse.*] *Arion*, ut refert Herodotus *lib. primo*, cum Tarento trajiceret Corinthum, à nautis in mare præcipitatus est, sed exceptus tergo delphini in Tanarum usque est vectus. Idem.

³ *In narrando autem.*] Cic. in Orat. ad Brutum, *salium duo genera esse dicit: unum facetiarum, alterum dicacitatis. utroque orator utitur: sed altero in nar-*

rando aliquid venuste, altero in jaciendo mittendoque ridiculo. Idem.

⁴ *In hac veluti jaculatione verb.*] Vide Gebhard. *Crepund. lib. 3. c. 1. p. 103.*

⁵ *Contra Brutum.*] Hic Brutus est alterius Bruti jurisconsulti filius, qui (ut docet Cic. *lib. 2. Off. & in Bruto*) male audiebat quod frequenter accusaret. idem etiam dilapidarat bona patria. Idem.

⁶ *Et aliis quibusdam locis.*] In oratione pro Cluentio, ibi, *Ego vero in isto genere libentius cum multorum, tum hominis eloquentissimi & sapientissimi L. Crassi auth. &c.* quæ seq. Idem.

quibusdam locis narrat. Nam cum Brutus in accusatione Cn. Planci, ¹ ex duobus lectoribus ostendisset contraria L. Crassum patronum ejus in oratione quam ² de Colonia Narbonensi habuerat, suasisse iis quæ de lege Servilia dixerat, tres excitavit & ipse lectores, hisque ³ patris ejus dialogos dedit legendos: *quorum cum in Privernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat ubi essent ea possessiones.* Omneis autem illas Brutus vendiderat: & cum paterna manciparet prædia, ⁴ turpis habebatur. Similis in ⁵ apologis quoque & quibusdam etiam interim historiis exponendis gratia consequi solet. Sed acutior est illa atque velocior in urbanitate *brevitas.* Cujus quidem duplex est forma, *dicendi, ac respondendi:* sed ratio communis in parte. Nihil enim in laceffendo dici potest, quod non etiam in repercutiendo. At propria quædam sunt respondentium: illa etiam ira concitati afferre solent: hæc plerunque in altercatione, aut in rogandis testibus requiruntur. Cum sint autem loci plures ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum est mihi, non omneis eos oratoribus convenire. In primis autem *ex amphibolia,* neque illa obscura, quæ ⁶ Atellanæ more captent, nec qualia vulgo jactantur à vilissimo quoque, conversa in maledictum fere

¹ Ex.] *Excitatis.* Pith.

² De Colonia Narbon.] Ut ex oratione pro Cluentio colligi potest, cum lex ferebatur ne Martius Narbo Colonia deduceretur, eam legem Crassus dissuasit, in eaque oratione multa dixit adversus senatores. Idem *legem Serviliam,* quam tulerat Servilius Cæpio, suasit. in qua oratione magnopere senatores laudavit. Hæc duo capita ut diversa inter se comparavit Brutus. Meminit & Cic. lib. de Clar. Oratoribus. Turneb.

³ Patris ejus.] Pater Bruti optimus fuit jurisconsultus, ac de jure civili septem libros reliquit, ut meminit Pomponius de origine juris. Idem,

⁴ Turpis habebatur.] Nam decolores in magna erant infamia. unde Adrianus imperator (ut refert Spartianus) eos jubebat *catamidiari* publice. est autem *mancipare, abalienare & vendere.* Unde *res mancipi* appellantur, quæ à nostro dominio possunt abalienari. Idem.

⁵ Apologis.] Qualis illa est Demosthenis pro Aristide fabula de Megarensium asino festivissima, qua sibi male affectos judices attentos reddidit. Idem.

⁶ Atellanae.] *Atellanae fabulae* sunt Latinae, ut ait Diomedes, dictis jocularibus refertæ, ab *Atella* Oscorum urbe appellata. similes fere sunt *satyricis fabulis* Græcorum. Idem.

fere ambiguitate. ¹ Ne illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo, exciderunt, ut dixi, *cum is candidatus qui coqui filius habebatur, coram eo suffragium ab alio peteret,* ² *Ego quoque tibi jure favebo.* Non quia excludenda sint omnino verba duos sensus significantia, sed quia raro belle respondeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adjuvantur. ³ Quare non hoc modo pene & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, de quo supra dixi, Isauricum, *Miror quid sit quod pater tuus homo constantissimus* ⁴ *te nobis varium reliquit:* sed illud ex eodem genere præclarum, cum objiceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, *quod Bovillas ante horam nonam divertisset, ut expectaret dum Clodius à villa sua exiret, & identidem interrogaret quo tempore Clodius occisus esset, respondit,* ⁵ *Sero.* Quod vel solum sufficit, ut hoc genus non totum repudietur. ⁶ Nec plura modo significari solent, sed etiam diversa: ut Nero de servo pessimo dixit. *Nulli apud se plus fidei haberi: nihil ei neque oclusum neque obsignatum esse.* Pervenit res usque ad ænigma: quale est Ciceronis in Pletorium Fonteii accusatorem, *cujus matrem dixit, dum vixisset,* ⁷ *ludum: postquam mortua esset, magistros habuisse.*

¹ *Ne illa quidem, &c.]* Qualia enumerantur à Plutarcho in ejus vita, A. Gellio, & Macrobio, aliisque auctoribus. *Idem.*

² *Ego quoque, &c.]* Amphibolia est in dictione *Jure.* alludit enim ad illa *juscula*, quæ condiuntur à coquis. ajunt etiam alii ambiguitatem esse in dictione *Quoque*, quæ nomen esse potest, & conjunctio. sed prior sensus convenientior est, ut opinor. De alio item dicit Cicero, *Optimo jure magistratum es adeptus.* *Idem. Ego quoque, &c.]* Vide Donatum in Adelphos Terent.

³ *Quare.]* Dan. *Quale.*

⁴ *Te nobis varium reliquit.]* Vari appellantur pustulæ quæ in toto corpore, præsertimque facie nasci solent, quædamque in vultu cavitates facere, *verolas* vulgo vocant. Inde *varius homo* dicitur,

per ambiguitatem, vel *inconstans*, vel *illis cavitatibus deformis.* Turneb.

⁵ *Sero.]* Vel quod vesperi interfectus sit, vel quod utile fuisset reip. tam nefarium civem multo antea interfectum esse. simile fere Cic. in epist. ad Atticum, *Veni Capuam ad nonas Februarii, ita ut jusserant Coss. Eo die Lentulus venit, sero: alter Cos. omnino non venit.* *Idem.*

⁶ *Nec plura modo.]* Servis, quorum nobis perspecta est probitas & fides, *nihil claudimus:* at improbi servi omnia quantumvis oclusa solent *aperire.* Antiqui autem cibum & potum *annuli signaculo* à rapina vendicabant. Sumptum hoc ex 2. lib. de Orat. *Idem.*

⁷ *Ludum, &c.]* *Ludum* (teste Asconio) Romani quancunque scholam appellant. hic vero significat veluti *prostitulum*, quo conveniunt infames mulieres.

habuisse. Dicebantur autem, dum vixit, infames fœminæ ad eam convenire solitæ: post mortem ejus bona vaniabant. Quanquam hic ludus per translationem dictus est, *magistri* per ambiguitatem. In metalepsin quoque cadit ratio dictorum: ut *Fabius Maximus incusans* ¹ *Augusti congiariorum quæ amicis dabantur, exiguitatem*, ² *heminaria esse dixit*. Nam *congiarium* cum sit commune liberalitatis atque mensuræ, à mensura ducta imminutio est rerum. Et hæc tam frigida, ³ quam est nominum fictio, adjectis, detractis, mutatis literis: ut *Acisculum*, quia esset pactus, *Pacisculum*: & *Placidum* nomine, quia is acerbus natura esset, *Acidum*: & *Tullium*, cum fur esset, *Tollium* dictos invenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus quam in nominibus respondent. Afer enim venuste ⁴ *Manlium Suram* multum in agendo discursantem, salientem, manus jactantem, togam dejicientem & reponentem, ⁵ *non agere dixit, sed satagere*. Est enim dictum per se urbanum, *satagere*, etiam si nulla subsit alterius verbi similitudo. Fiunt & detracta & adjecta aspiratione, & binis conjunctis verbis similiter sæpius frigida, aliquando tamen recipienda. Eademque conditio est in iis quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, sed ut ab aliis dicta, *modo futurum ut omnia verreret, cum diceretur Verres*: ⁶ *modo Herculi quem expilaverat, molestiorem apro Erymanthio fuisse: modo malum*

Sacer-

res. *magistri* vero dicuntur illi qui hasta auctioni præstant, ut sæpe aliàs apud Ciceronem. Idem.

¹ *Augusti congiariorum, &c.*] Dona quæ princeps militibus largitur, *donativum* appellare solemus, ut ejus liberalitatem in populum & amicos *congiarium*: quæ appellatio inde ducta est, quia initio *congi* olei & vini dabantur. *congius* autem sextaria sex capit, *hemina* dimidium sextarii. Igitur ab imminutione mensuræ significavit *exiguitatem liberalitatis*. Idem.

² *Heminaria.*] *Frægerit heminas Arveti edilis iniquas.* Perf.

³ *Quam est nominum fictio.*] Vocat *paronomastiam* Cic. lib. 2. de Orat. quando ex nominis allusione jocum captamus. Turneb.

⁴ *Manlium.*] Leg. *Manilium*.

⁵ *Non agere dixit, sed satagere.*] *Satagere* dicitur qui negotium aliquod magna anxietate & cura conficit: *agere* vero qui causam tuetur. Igitur non agebat ille, sed *satagebat*. Turneb.

⁶ *Modo Herculi.*] Congenera sunt animalia *aper* & *verres*, duntaxat feritate & mansuetudine discrepant. Hercules autem aptum *Erymanthium* vivum ad Eurysteum tulit. Idem.

I Qui

Sacerdotem, ¹ qui tam nequam verrem reliquisset: quia sacerdoti verres successerat. ² Præbet tamen aliquando occasionem quædam fœlicitas hoc quoque genere bene utendi: ut pro Cecinna Cicero in testem Sex. Clodium Phormionem. Nec minus niger, inquit, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio. Acriora igitur sunt & elegantiora, quæ trahuntur ex vi rerum. In his maxime valet similitudo, si tamen ad aliquid inferius, leuiusque referatur: qua jam veteres illi jocabantur, qui Lentulum Spintherem, & ³ Scipionem Serapionem esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus modo petitur, verumetiam ab animalibus: ut nobis pueris ⁴ Junius Bassus, homo in primis dicax, ⁵ Asinus albus vocabatur. Et Sarmëntus seu Publius Bleffus Junium hominem nigrum & macrum & pandum, ⁶ fibulam ferream dixit. Quod nunc risus petendi genus frequentissimum est. Adhibetur autem similitudo interim palam, interim inferi solet parabolæ: cujus est generis id Augusti, qui militi libellum timide porrigenti, Noli, inquit, dubitare, ⁷ tanquam assem elephanto

¹ Qui tam nequam Verrem reliquisset.] Nam in Sicilia colitur Ceres cui immolantur porci. Idem.

² Præbet tamen.] Ut illud Cic. pro Cluentio, Atque etiam ipse conditor totius negotii Guttam aspergit huic Bulbo. itaque minime amarus is visus est, qui aliquid ex ejus sermone speculæ degustarat. Idem.

³ Scipionem Serapionem.] Scipio ideo Serapio appellabatur, quia persimilis erat ei suarii cujusdam negotiatori servus. Hermolaus tamen Barbarus hoc loco Sciritionem legit, sicque legendum in Plinio contendit lib. 7. cap. 12. male tamen. Itidem Lentulus Spinther vocabatur, quia similis illi erat mimus secundarum & tertiarum Pamphilus Spinther. Vide Plinium lib. 7. cap. 12. & Val. l. 9. Idem. Scipionem Serapionem.] Mofellanus conjicit Scipionem per jocum Serapionem appellatum. Festus enim indicat Nevii carmen citans, deformes & im-

mundas anus olim serapias dici solitas.

⁴ Junius Bassus.] Vid. Turneb. Advers. lib. 28. cap. 35. p. 1081. Val. l. 9. titul. 15.

⁵ Asinus albus vocabatur.] Asinum passim usurpant veteres pro stupido, bardo, & inepto: unde Bassus asinus appellabatur, quia inepte erat ditax. additur albus, propter notabile vitium: id enim prodigiosum est. Turneb. Cicer. ad Attic. lib. 6.

⁶ Fibulam ferream dixit.] Fibula appellatur batillus ex aliqua materia, quo quidpiam connectitur. sunt autem illæ fibulæ incurvæ. similitudinem igitur habebat cum fibula ferrea Junius. Turneb.

⁷ Tanquam assem elephanto des.] Plinius ait ita mansuetos esse elephantos, ut stipem quam populus dederit accipiant proboscide. cum tamen aliquis stipem porrigit elephanto, non mediocriter timeret. est igitur ductus jocus ab illo ludicro. Turneb.

phanto des. Sunt quædam etiam verisimilia: unde Vatinus, cum reus agente in eum Calvo, candido frontem sudario tergeret, idque ipsum accusator in invidiam vocaret: *Quamvis reus sum, inquit, & panem candidum edo.* Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliam mutamur. Ea dicatur sane *fiçtio*: ut Chrysippus, cum in triumpho Cæsaris ² eborea oppida essent translata, & post dies paucos Fabii Maximi lignea, *thecas esse oppidorum Cæsaris dixit.* ³ Et Peto ⁴ de Mirmillone, qui retiarium consequebatur, nec feriebat, *Vivum, inquit, capere vult.* Jungitur amphiboliæ similitudo: ut L. Galba pilam negligenter petenti, *Sic, inquit, petis, ⁵ tanquam Cæsaris candidatus.* Nam illud petis, ambiguum est securitas similis. Quod hactenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorum generum cum aliis mixtura est: eaque optima, quæ ex pluribus constat. Eadem dissimilium ratio est. Hinc eques Romanus, ad quem in spectaculis bibentem cum misisset Augustus qui ei diceret, ⁶ *Ego si prandere volo, domum eo: Tu enim, inquit, non times ne locum perdas.* Ex contrario non una species. ⁷ Neque enim eodem modo dixit

1 *Et panem candidum edo.*] Inde ductus est jocus, quia illi qui in reatu erant, mutatis vestibus atrum inducebant amictum: ac ut toto corpore squalidi viderentur, efficiebant. *Candidus dicitur panis, cui ater est contrarius, quem cibarium appellat Cic. 5. Tusc. Non solum candido sudario tergeo faciem, sed panem etiam candidum edo.* Idem.

2 *Eborea oppida.*] Consuetudo erat ut in triumpho simulachra urbium & regionum captarum ferrentur. Unde Cic. 1. 2. Off. ait *Masiliam in Cæsaris triumpho fuisse per urbem portatam.* Idem. *Eborea oppida.*] Alii, *Eburnea.*

3 *Et Peto.*] C. Pædonis poetæ meminit Fab. alibi, ejusque vitam perscripsit Crinitus. *Turneb.*

4 *De Mirmillone.*] *Mirmillo* dicitur gladiator, qui armaturam habet gallicam, & in galea piscem gestat: cum hoc

committitur alter gladiator qui dicitur *retiarius*: nam habet rete. *Idem.*

5 *Tanquam Cæsaris candidatus.*] Dicebantur quidam *candidati principis, vel Cæsaris*: illi nimirum magistratuum petitores, quos Cæsar commendabat populo: quibuscum nonnunquam solebat civiliter prehensare populum per tribus & centurias. Illi igitur ob commendationem & gratiam Cæsaris negligentes erant in prehensando & ambiendo, quia sciebant populum nihil facturum contra voluntatem Cæsaris. Vide plura apud Budæum in *Pand.* Idem.

6 *Ego si prandere, &c.*] Olim apud Romanos non erat probrosus in propatulo coenare, ut docet Valerius *de institutis antiquis*: postea tamen cum invaluisset luxuria, dedecorosum fuit. *Idem.*

7 *Neque enim eodem modo.*] Hoc Augusti

dixit Augustus præfecto quem ignominia notabat, subinde interponenti precibus, *Quid respondebo patri meo? Dic me tibi duplicuisse*: quo Galba penulam roganti, *Non possum commodare, domi maneo: cum coenaculum ejus perplueret*. Tertium adhuc illud (si quidem ut ne auctorem ponam, verecundia ipsius facit) *Libidinosior es, quam ullus spado*: quo sine dubio & opinio decipitur: sed ex contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorum simile, quod dixit Marcus Vestinius, cum ei nunciatum esset, *Aliquando desinet putere*. Onerabo librum exemplis, similemque iis qui risus gratia componuntur, efficiam, si persequi voluero singula veterum. Ex omnibus argumentorum locis eadem occasio est. Nam & *finitione* usus est Augustus de pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant. cum eorum alterum *saltatorem* dixit, alterum *interpellatorem*. Et partitione Galba, cum penulam roganti respondit, *Non pluit, non est opus tibi: si pluit, ipse utar*. Proinde genere, specie, propriis, differentibus, jugatis, adjunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, causis, effectis, comparatione parium, majorum, minorum, similis materia præbetur. Sicut in tropos quoque omneis cadunt. An non plurima *καὶ ἄτακτα* dicuntur? quale refert Cicero de Memmio homine

præ-

gusti apophthegma non dictum esse in præfectum, sed in Herennium adolescentem vitiis notabilem, scribit Macrobius. l. 2. Saturnal. erat autem illa missio ignominiosa, quæ fiebat ob militis vitium. Idem.

1 *Quam ullus spado.*] Cum spado libidinosus esse non possit, quippe quod castratus & excectus sit. Et eunuchi, ut est apud Terentium, sunt magni amatorum mulierum, sed nihil possunt. Idem.

2 *Aliquando desinet putere.*] Locus est corruptus. *Putere*, id est, esse putida. dicit autem de muliere quod de se intellexit. id est, *desinam aliquando ego illi esse putida, & illi aliquando placebo*. Mosellanus tamen legit *pluere*, aliumque efficit sensum, pro eo quod est, non sem-

per adversam fortunam sentire, alludens ad hoc Horat. *Et quandoque pluit deus, & quandoque serenat*. Idem. *Aliquando desinet putere.*] Locus corruptus & vix corrigibilis. *Aliquando desinet putere.*] Deest hic aliquid.

3 *Augustus de Pantomimis.*] Pantomimus appellatur omnium personarum imitator & effector. Jocus in eo, quia aliud est officium saltatoris, aliud mimi. alter igitur Pantomimus nimia gestificatione utebatur, ut saltare videretur: alter ineptus erat, ac saltationem interrumpebat & interpellabat. Turneb.

4 *Non.*] Dan. Si.

5 *Cicero.*] Vide Cicero. 2. de Orat. p. 128. errat.

I Fornicem

prælongo, *caput eum ad¹ fornicem Fabii offendisse*. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorum, cum assidue minores parentibus liberi essent in nascendo, *² decrescere genus Lentulorum. Interim utrunque*. Quid ironia? nonne etiam quæ sit verissima, joci prope genus est? Qua urbane usus est Afer, cum Didio Gallo qui provinciam ambitiosissime petierat, deinde impetrata ea tamquam coactus querebatur, *Age, inquit, aliquid & ³ reipublica causa elabora*. Quaque Cicero usus est, cum Vatini morte nunciata, cujus parum certus dicebatur auctor, *Interim, inquit, ⁴ usura fruatur*. Idem per allegoriam M. Cœlium melius objicientem crimina quam defendentem, *⁵ Bonam dextram, malam sinistram habere dicebat*. ⁶Emphasi Livius dixit ferro cotem Accium Navium inci-

1 *Fornicem Fabii.*] *Fornix Fabii* in via sacra erat ad regiam, ut docet Ascinius. ædificatus est in censura à Fabio, qui vicerat Allobrogas. Porro Cic. sententiam aliquantulum immutat Fab. Memmium enim Cic. dixit *ita magnum fuisse, ut in forum descendens, caput ad fornicem Fabii demitteret*. In quo forte ridiculi ratio est. Id enim stultis hominibus, quod anseribus innatum est, ut per januam transeuntes caput demittant, quantuncunque altum sit limen januæ superius. Turneb. *Ad fornicem Fabii.*] Asc. Pædian. Fornix Fabianus arcus est juxta Regiam sacra via, à Fabio Censore constructus; qui devictis Allobrogibus, Allobrogus nominatus est. Pith. *Ad fornicem Fabii.*] Ad arcum erectum in honorem Fabii. Vid. Plin. hist. natural. lib. 8. & Macrob. Saturnal.

2 *Decrescere genus Lentulorum.*] In aliis auctoribus sic legitur hoc dictum, *vere genus esse Lentulorum*. Lentuli enim appellati sunt à lente, quod est genus leguminis exigui: ac certe hic locus corruptus esse videtur, suntque hæc verba, *decrescere genus Lentulorum*, ab interpretibus addita. Turneb.

3 *Reip. causa elabora.*] Sensus hic fortasse sit, ut cum Didius quereretur de

onere magistratus publici difficulter impetrati, *Age, inquit Afer, aliquid, & reip. causa elabora*. q. d. reip. causa petere voluisti, labora igitur illius causa, cum sciret se commodi, non reip. causa petiisse. Idem.

4 *Usura fruatur.*] Hoc est, ex hoc nuncio fructum. id est, *voluptatem capiam*. Plutarchus in apophth. adjicit, cum postea accepisset Vatini non esse mortuum, Ciceronem dixisse, *male pereat qui male mentitus est*. Idem.

5 *Bonam dextram.*] Metaphora est à militibus ducta, quorum arma sunt gladius & clypeus: gladio adoriuntur hostem, clypeo se tuentur. itaque clypeum comparavit defensionem, gladium accusationi. Idem.

6 *Emphasi Livius dixit.*] *Emphasi* esse videtur, quia maxime augetur prodigii magnitudo. debuit enim cote ferrum obtundi. quanquam si historiam Livii sequamur, nullus apparet jocus. Quid si Fabius innuat Livium familiari colloquio hunc jocum usurpasse hoc forte modo, *cum aliquis colaphum intulisset, suamque manum oblesisset?* Idem. *Emphasi Livius dicitur ferro, &c.*] Vide Ant. Mur. Variar. Læctio. lib. 19. cap. 6. pag. 1229.

incidisse. Figuras quoque mentis, quæ *ἀντιθέται δ' αὐτοῖς* dicuntur, res eadem recipit omnes, in quas nonnulli diviserunt species dictorum. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus. Quædam ut miserantis, & quædam ut irascentis dicimus. Ridiculum est autem omne quod aperte fingitur. Stulta reprehendere facillimum est: nam per se sunt ridicula. Sed rem urbanam facit aliqua ex nobis adjectio. Stulte interrogaverat exeuntem de theatro Carpathium ¹ Tityus maximus, an spectasset: fecit Carpathius dubitationem ejus stultiorem dicendo: *Non, sed ² in orchestra pila lusi*. Refutatio cum sit in negando, redarguendo, defendendo, elevando, ridicule negavit Manius Curius. Nam cum ejus accusator, ³ in sipario omnibus locis aut nudum eum in nervo, aut ab amicis redemptum ex alea, pinxisset, ⁴ *Ergo ego (inquit) nunquam vici*. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Curius, multum de annis ætatis suæ mentientem: *Tum ergo cum una declamabamus, non eras natus*. Interim & simulata assensione, ut idem ⁵ Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta se annos habere, *Verum est*, inquit: *nam hoc jam viginti annis audio*. Belle interim subjicitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Junius Bassus quærente Domitia Passieni quod incufans ejus sordes, *calceos eam veteres diceret vendere solere: non mehercule*, inquit, *hoc unquam dixit, sed emere te solere*. Defensionem imitatus est eques Romanus, qui obijcienti Augusto quod patrimonium comedisset: *Meum*, inquit, *putavi*. Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis,

¹ Tityus.] Alii, Tyrius. Pass.

² In orchestra.] Orchestra. id est, saltatorium, locus est juxta scenam, unde spectabant senatores. in orchestra autem saltatores solent gesticulari, nec illic pila luditur. Turneb.

³ In Sipario.] Siparium appellat Donatus minutum velum, quod obfistit populo dum fabularum actus commutantur. accipitur pro quocumque velo. Idem.

In Sipario.] Id est, Velo mimico.

⁴ Ergo ego nunquam vici.] Quum enim in alex ludo fortuna dominetur, vix fieri possit quin aliquando vicerit, qui tam sæpe ludendo perdiderit. Turneb.

⁵ Fabia Dolabellæ.] Vel uxori, seu filia Dolabellæ, ut Deiphobe Glauco, & Hectoris, Andromache. Quod dicendi genus ut poetis familiare, ita oratoribus fere ignotum est. Idem.

quis, aut jactantiam minuat: ¹ quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, *Nunquam fugiens respexeris, inquit.* Aut crimen objectum, ut Cicero objurgantibus quod sexagenarius Popiliam virginem duxisset, ² *Cras mulier erit, inquit.* Hoc genus dicti, *consequens* vocant quidam, atque illi simile, & quo Cicero Curionem semper ab excusatione ætatis incipientem, ³ *facilius* quotidie proæmium habere dixit: *quia ista natura sequi & coherere videantur.* Sed elevandi genus est etiam caussarum relatio, qua Cicero est usus in Vatinius, qui pedibus æger, cum vellet videri commodioris valetudinis factus, & diceret se jam bina millia passuum ambulare: ⁴ *Dies enim, inquit, longiores sunt.* Et Augustus nuntiantibus Tarraconensibus palmam in ara ejus enatam, *Apparet, inquit, quam sæpe ⁵ accendatis.* Transtulit crimen Cassius Severus. Nam cum objurgaretur à prætore, quod advocati ejus L. Varro Epicureo Cæsaris amico convitium fecissent, *Nescio, inquit, qui convitati sint: & ⁶ puto Stoicos fuisse.* Repercutiendi multa sunt genera: venustissimum, quod etiam similitudine aliqua verbi adjuvatur: ut Thracallus dicenti Suellio, *Si hoc ita est, is in exilium: ⁷ si non est ita,*

¹ *Quemadmodum C. Cæsar, &c.]* Macrob. lib. 2. Saturn. hoc dictum attribuit Augusto Cæsari, Fabius vero tribuere videtur illi. C. Julio Cæsari, qui vixit tempore Crassi oratoris, & in lib. de Orat. disputat. ejus enim ætate P. Sulpitius maximam excitavit seditionem in republica. *Idem.*

² *Cras mulier erit.]* Ex hoc loco colligit Valla, mulierem esse quæ nupserit. Cælius tamen jurisconsultus nomine mulieris etiam virginem intelligit viri-potentem. *Idem.*

³ *Facilius quotidie, &c.]* Nam quotidie provehebatur ætas, & exercitatio assidua eorundem exordiorum facultatem augebat. *Idem.*

⁴ *Dies longiores sunt.]* Hoc etiam di-

ctum Macrob. attribuit Augusto. jocus autem est ex eo quod prolixiori tempore plus itineris solemus emetiri. *Idem.*

⁵ *Accendatis.]* Augusto etiam vivo decreti sunt honores divini, decretæ sunt horæ. cæterum palma foelicitatis est & victoriæ signum. id tamen aliorum retulit Augustus, nimirum ad negligentiam Tarraconensium, qui nunquam in illa ara sacrificarent, alioqui enim palma non crevisset. *Idem.*

⁶ *Puto Stoicos fuisse.]* Causa joci est ex eo quod Stoici & Epicurei inter se similitates gerunt propter dogmarum similitudinem. Stoici enim virtutem asserunt, Epicurei voluptatem. *Idem.*

⁷ *Si non est ita, redii.]* Thracallus orator

ita, redii, inquit. Elusit Cassius Severus obiciente quodam quod ei domo sua Proculejus interdixisset, respondendo, *Nunquid ego illyc accedo?* Sic eluditur & ridiculum ridiculo, ut divus Augustus, cum ei Galli torquem aureum centum pondo dedissent, & Dolabella per jocum, tentans tamen joci sui eventum, dixisset, *Imperator, torque me dona.* ² *Malo te inquit, civica donare.* Mendacium quoque mendacio: ut Galba dicente quodam ³ Victoriato se uno in Sicilia quinque pedes longam murenam emisse. *Nihil, inquit, mirum: nam ibi tam longa nascuntur, ut is piscatores pro restibus utantur.* Contraria est neganti confessionis simulatio, sed ipsa quoque multum habet urbanitatis. Sic Afer cum ageret contra libertum Claudii Cæsaris & ex diverso quidam conditionis ejusdem cujus erat litigator, exclamasset, *Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis?* ⁴ *Nec mehercule, inquit, quicquam proficio* Cui vicinum est, non negare quod obicitur, cum & id palam falsum est, & inde materia bene respondendi datur: ut Catulus dicenti Philippo, *Quid latras?* ⁵ *Furem video, inquit.* In se dicere, non est fere nisi scurrarum, & in oratore utique minime probabile. Quod fieri totidem modis, quot in alios, potest. Ideoque hoc, quamvis frequens sit transeo. Illud vero etiam si ridiculum, indignum tamen est homine liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur: quod fecisse quendam scio, qui humili

liori

orator fuit facundissimus suavissimæ vocis. inde proverbium, *Thracallo vocalior.* Idem.

¹ *Torque me dona.*] Joci causa pendet ex re militari. nam equitibus externis & auxiliariis, qui bene se gesserant in bello, torques aurei dabantur, ut Romanis argentei. addebantur etiam simplæ annone, aut duplæ. Inde torquati simplæ & duplæ apud Vegetium dicuntur. Idem.

² *Malo te civica, &c.*] Jocus est ex eo quod civica corona his dabatur qui civem in prælio servassent. erat autem ex quærens frondibus aut ilignis. Idem.

³ *Victoriato.*] *Victoriatu* nummus est appellatus à victoriæ signo, ut docet Plinius. olim dicebatur *quinarius.* est enim dimidium denarii, ac valet quinos asses. Idem.

⁴ *Nec quicquam proficio.*] Vel quia illi contra quos dico, semper causam obtrinent, semper absolvuntur: vel quia non mutant malos mores. Idem.

⁵ *Furem video.*] Hoc non videtur retorqueri in Philippum. nec enim verisimile est eum furem fuisse. debet igitur referri ad eum hominem, quem tum in causa forte defendebat Philippus. Vide *Cic. 2. de Orat.* Idem.

h h 2

1 Cola-

liori libere adversus se loquenti, ¹ *Colaphum*, inquit, *tibi ducam*, & *formulam scribam*, quod *caput durum habeas*. Hic enim dubium est, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Superest genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia vel venustissima. Inopinatum & à laceffente poni solet: quale est quod refert Cicero, ² *Quid huic abest, nisi res & virtus?* Aut illud Afri, *Homo in agendis causis* ³ *optime vestitus*. Et in occurrendo, ⁴ ut Cicero audita falsa Vatini morte, cum Ovinium libertum ejus interrogasset, *Recte ne omnia?* dicenti, *Recte*, ⁵ *Mortuus est*, inquit. Plurimus autem circa simulationem & dissimulationem risus est, quæ sunt vicina, & prope eadem, sed *simulatio* est certam opinionem animi sui imitantis: *dissimulatio*, aliena parum se intelligere fingentis. Simulavit Afer, qui cum in causa subinde dicentibus *Celsinam* dicere, cognovisset quod erat potens scæmina: *Quis est*, inquit *iste?* *Celsinam enim videri sibi virum sinxit*. Dissimulavit Cicero, cum Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidem accusator ei, *Dic M. Tulli, nunquid potes de Sexto Annali?* Versus tunc dicere cœpit de libro Ennii annali sexto,

Qui potis ingentis ⁶ *causas evolvere belli.*

Cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas, ut Casselio, qui consultori dicenti, ⁷ *Navem dividere volo:*

Perdes,

¹ *Colaphum tibi ducam.*] *Colaphum ducere Fab.* dixit, quod Gellius appellat uno verbo *depalmare*. at *scribere formulam* est actionem intendere & formulam, in jusque vocare. dicitur etiam *dicam scribere*. Idem. *Colaphum tibi ducam.*] Vide Turneb. *Adversar.* l. 28. c. 31. pag. 1076.

² *Quid huic abest.*] Hoc item Cic. est 2. *de Orat.* Priora in laude & commendatione ponuntur, sed exceptio quæ præter opinionem additur, efficit insignem vituperationem. dicitur autem de pauperrimis & flagitiosissimis, quibus nihil magis deest quam res & virtus. *Res*

enim pro divitiis sæpe dicitur, ut apud eundem Cic. hoc in joco, *homo fatuus postquam rem habere cœpit, mortuus est.* Turneb.

³ *Optime vestitus.*] *Vestitus* præter expectationem est dictum. dicendum enim erat, *optime exercitatus*, aut *optime versatus*, aut *optime paratus*. Idem.

⁴ *Ut Cicero.*] 2. *De Orat.*

⁵ *Mortuus est.*] Cic. recte illud referebat ad *Vatini mortem*, quam sibi utilem putabat: libertus contra ad *Vatini salutem*. Turneb.

⁶ *Causas.*] Alii, *Oras*. Macrob.

⁷ *Navem dividere volo: Perdes.*] Vide Gebhard,

¹ *perdes, inquit.* Sed averti intellectus etiam aliter solet, cum ab asperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus quid sentiret de eo qui in adulterio deprehensus esset, ² *Tardum fuisse respondit.* Ei confine est quod dicitur per suspicionem: quale illud apud Ciceronem, querenti quod uxor sua è fico se suspendisset: *Rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inseram.* ³ Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis false dicendi ratio in eo est, ut aliter quam est, rectum verumque dicatur. Quod fit totum fingendis aut nostris aut alienis persuasionibus, aut dicendo quod fieri non potest. Aliena finxit Juba, qui querenti quod ab ab equo suo esset aspersus, *Quid tu, inquit, me ⁴ Hippocentaurum putas?* Sua C. Cassius, qui militi sine gladio discurrenti, *Heus commilito, ⁵ pugno bene uteris, inquit.* Et Galba de piscibus, qui cum pridie ex parte adesi, & versati postero die oppositi essent, *Festinemus, alii subcœnant, inquit.* Tertium illud Ciceronis (ut dixi) adversus Curium. *fieri enim certe non poterat, ut cum declamaret, natus non esset.* Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam cum testis diceret, à reo fœmina sua ferro petita, & esset ⁶ facilis

Gebhard. Crepund. libro 3. capite 1. p. 104.

¹ *Perdes, inquit.*] Sic apud Macrob. lib. 2. scribitur, *si navem dividis, nec tu nec socius habebitis.* consultor intelligebat de dividenda navis æstimatione, Cassellius de dividendo navis corpore. Quod Labeonem, qui Antiocho bellum superaverat, fecisse, auctor est Valer. Maxim. lib. 7. de dictis. qui isto fœdere cum dimidiam navium partem habere debuisset, dimidias omnes secuit, ut tota cum classe privaret. Turneb.

² *Tardum fuisse respondit.*] Alter existimabat illum judicaturum ac respondurum gravi poena adulterum esse afficiendum, aliorum tamen intellectum avertit. *tardum* enim esse dixit qui non fugisset antequam deprehenderetur. Et hoc Cic. 2. de Orat. sicut & hoc quod mox sequitur. *Idem.*

³ *Intelligitur enim.*] Nam intelligitur odium uxoris. optat igitur maritus *surculum*, ut inde se in posterum uxor suspendat. *Idem.*

⁴ *Hippocentaurum.*] Fingunt poëtæ *Hippocentaurus* monstra fuisse in Thessalia, quorum pars superior esset humana, inferior equina. significavit igitur Juba in sua non esse potestate prohibere ne equus aspergeret, neque id sibi vitio vertendum esse. non enim erat unum corpus *equi* & *Jubæ*, quemadmodum est unum corpus *Hippocentauri*. *Idem.*

⁵ *Pugno bene uteris.*] Finxit sibi esse persuasum, militem qui currebat, ad pugnam ire: cumque gladio careret, eum pugno usurum. *Idem.*

⁶ *Facilis reprehensio.*] Aut quod reus *testem* interficere noluisse, aut quod ex illa parte significari posset *testis libido*. *Idem.*

lis reprehensio cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: *Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & lorica[m] haberes?* Vel ¹ optima est simulatio contra simulationem: qualis illa Domitii Afri fuit: ² Vetus habebat testamentum, & unus ex amicis recentioribus sperans aliquid ex mutatione tabularum, falsam ³ tabulam intulerat, consulens eum, an ⁴ primipilaris ei testamento suaderet ordinare suprema judicia, ⁵ *Noli, inquit, facere: offendis illum.* Jucundissima sunt autem ex his omnibus lenia, & (ut sic dixerim) ⁶ boni stomachi: ut Afer ingrato litigatori conspectum ejus vitanti in foro, per nomenclatorem missum ad eum, ⁷ *Amas me, inquit, quod te non vidi?* ⁸ Et dispensatori, qui ⁹ cum ad reliqua non responderet, dicebat subinde: *Non comedi panem, & aquam bibo.* ¹⁰ *Pasce, & redde quod*

¹ *Optima est simulatio contra simulationem, &c.*] Est hic locus subobscurus, sed potest *primipilaris testamentum* bifariam accipi: vel pro eo testamento, quo miles hærede primipilari instituto, commilitionibus partem bonorum legavit. vel pro testamento quo primipilaris Imperatorem scripsit hæredem, amicis legata dedit. utrovis modo accipias clara mens hujus captatoris. *Casaub.*

² *Vetus habebat testam.*] Plinius Cæcilius in *epistolis* lib. 8. ad *Rufinum*, ait Domitium Afrum testamentum improbasse quod decimo octavo ante anno fecisset, in quo Lucanum & Tullum Domitios fratres hæredes scripserat & adoptarat. De hoc testamento loqui videtur Fabius. *Turneb.*

³ *Tabulam.*] Alii, *Fabulam.*

⁴ *Primipilaris.*] *Primipilus* apud Romanos dicitur, qui in prima cohorte legionis quadringentis præest militibus, diciturque *legionis caput.* *Turneb.*

⁵ *Noli, inquit, facere.*] Alia simulatione Domitius captatorem elusit. illi enim suavit ne testamentum faceret, cum id alter non rogasset. detexit igitur hominis fucos & captationem. *Idem.*

⁶ *Boni stomachi.*] Id est *boni stomachi*, quod est leve, gratum, & suave: *mali stomachi*, quod est acerbum, asperum, ingratum. Metaphora est ducta ab his quæ in ventriculo & stomacho concoquantur. Et hoc *Cic. 2. de Orat. Idem.*

⁷ *Amas me.*] Exprobravit illi *ingratitude[m]*, quod bene meriti conspectum fugeret, ne gratias agere cogeretur. *Idem. Amas me, inquit, quod te.*] *Turneb. Adversar. lib. 21. cap. 27. pag. 704. Amas me inquit quod te non vidi.*] Gratium mihi fecisti. Vide *Turneb. Advers. lib. 20. cap. 27.*

⁸ *Et dispensatori qui cum reliqua non responderet, dicebat subinde, non comedi, &c.*] Sic legend. *Salmas. Hist. Aug. p. 16.* Reliqua respondere dicitur, qui reliquum solvit, & parem rationem facit.

⁹ *Cum ad aliqua non responderet.*] Legit *Erasmus*, cum ad reliqua: quæ lectio verior esse videtur. *reliqua* enim dicuntur quando non tantum est expensum, quantum acceptum: unde *reliquatores*, *Turn.*

¹⁰ *Pasce & redde quod debes.*] *Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 1. pag. 104. ex MS. Palat. legit: Passer redde quod debes.*

I Y 704

quod debes. Quæ Ἰπαζωγῆς vocant. Et gratus jocus, qui minus exprobrat quam potest: ut idem dicenti candidato, *Semper domum tuam colui*: cum posset palam negare, *Credo*, inquit, & *verum est*. Interim de se dicere, ridiculum est: & quod in alium, si absentem diceret, urbanum non esset, quoniam ipsi palam exprobratur, movet risum: quale Augusti est: cum ab eo miles nescio quid improbe peteret, veniret contra Martianus, quem suspicabatur & ipsum aliquid injuste rogaturum: *Non magis*, inquit, *faciam commilito, quæ petis, quam quod Martianus à me petiturus est*. Adjuvant urbanitatem & versus commode positi, seu toti ut sunt: quod adeo facile est, ut Ovidius ex tetrasticho Macri carmine librum in malos poetas composuerit, quod fit gratius, si qua etiam ambiguitate conditur: ut Cicero in ³ Accium hominem callidum & versutum, cum is in quadam causa suspectus esset, ³ *Nisi qua Ulysses* ⁴ *rate evasit Laërtius*. Seu verbis ex parte mutatis, ut in eum qui cum antea stultissimus esset habitus, post acceptam hereditatem primus sententiam rogabatur, ⁵ *Cujus hereditas est, quam vocant sapientiam*: pro illo, facultas est. ⁶ Seu fictis novis versibus. Simile est quod ⁷ *παρρησία* dicitur, & proverbia opportune aptata, ut de homine in aquam lapsa, & ut allevaretur roganti, ⁸ *Tollat te, qui non novit*. * Ex historia etiam ducere urbani-

1 Ἰπαζωγῆς vocant.] Quod qui iis utitur, quodammodo subigit eum quem videt. Turneb.

2 Accium hominem callidum, &c.] Vide Jan. Gebhard. Crepund. l. 2. c. 18. pag. 102.

3 Nisi qua Ulysses, &c.] Versus hic est ex aliqua tragœdia. Sensus est, Ulysses dolis Cyclope excacato & nave conscensa periculum evasisse: eundem sua calliditate evasisse Charybdim & Scyllam. sic etiam elapsum esse Accium dolis. Turnebus.

4 Rate.] Alii, *Arce*.

5 Cujus hereditas est.] Versus est alicujus tragici, *Cujus facultas quam vocant*

sapientiam: quem Cicero immutavit, quia stultus ille partis divitiis jam sapiens habebatur, quasi divitiarum parent sapientiam. Turneb.

6 Seu fictis novis versibus. Simile.] Muret. olim codex, rectius *Seu ficti nativis versibus similes*: quod *παρρησία* dicitur. Variar. lection. lib. 19. cap. 6. pag. 1229. Pet. Mosellan. p. 192. &c.

7 Παρρησία.] In hoc genus conjiciuntur & proverbia Cic. 2. de Orat. Turneb.

8 Tollat te, qui non novit.] Proverbium est, quod concinne usurpamus cum significamus alicujus dolos nobis esse compertos, neque ab illo nobis imponi

urbanitatem, eruditum: ut Cicero fecit, cum ei testem in iudicio Verris roganti dixisset Hortensius, *Non intelligo hæc enigmata. Atqui debes, inquit, cum Sphingem domi habeas.* Acceperat autem ille à Verre ¹ Sphingem æneam magnæ pecuniæ. Subabsurda illa constant stultis simili imitatione, & quæ nisi fingantur, stulta sunt: ut qui mirantibus quod humile candelabrum emisset, ² *Pransorium erit, inquit.* Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ tanquam sine ratione dicta feruntur, ut servus Dolabellæ cum interrogaretur an dominus ejus auctorem proposuisset, ³ *Domum, inquit, vendidit.* Deprehensi interim pudorem suum ridiculo aliquo explicant: ut qui testem dicentem se à reo vulneratum, interrogaverat an cicatrices haberet: cum ille ingentem in femore ostendisset, ⁴ *Latus, inquit, oportuit.* Contumeliis quoque uti belle datur: ut Hispo objicienti ⁵ bis acerba crimina accusatori, *Mentiris inquit.* Et Fulvius propinquus legato interroganti, an in tabulis quas proferebat, chirographus esset: ⁶ *Et verus, inquit, domine.* Has aut accipi species, aut inveni frequentissimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam necesse est infinitas esse tam false dicendi quam severe, quas præstat *persona, locus, tempus, casus* denique, qui est maxime varius. Itaque hæc ne omisisse viderer,

poni posse. vide *Erasm. Cbiliad.* Idem. *Tollat te, qui non novit.*] Horat. Epistol. ad Savian.

* *Ex historia.*] Plutarchus in vita Cicer.

¹ *Sphingem æneam.*] Ductus est jocus à fabula *Thebanae Sphingis*, quæ enigmata proponebat viatoribus & prætereuntibus. hoc in Plutarch. apophthegm. *Turneb.*

² *Pransorium erit.*] Humile candelabrum non ita diffundit lucem, itaque noctu pene est inutile. dixit igitur fore *pransorium*, quum ipso meridie lucerna non egeamus. *Turneb.*

³ *Domum vendidit.*] Sic acerbe notavit herum servus, significans illum jam omnia bona vendidisse. solent siquidem

ultima venditari ædes quas aliquis incolat. *Idem.*

⁴ *Latus, inquit, oportuit.*] Significavit illum testem non esse dignum tantulo vulnere, sed letali & mortifero: vel quod latera, non femora facilius concuti soleant: quare in lateribus potius erant ostendendæ cicatrices quam in femoribus: quod cum superiore dicto convenit. vel ad pudorem hæc referenda. *Idem.*

⁵ *Bis acerba.*] *Objicientibus arbore Pith.*

⁶ *Et verus Domine.*] Contumelia est in verbo *Domine*. vocem enim illam existimabant Romani *tyrannicam*. quocirca Augustus vetuit ne dominus appellaretur: & Domitianus cum ipse tyrannus esset, se dominum & deum appellari jussit. *Turneb.*

derer, attigi: illa autem quæ de usu ipso & modo jocandi complexus sum, adeo infirma, sed plane necessaria. ¹ His adjicit Domitius Marfus, qui *de urbanitate* diligentissime scripsit, quædam non ridicula, sed cuilibet severissimæ orationi convenientia eleganter dicta, & proprio quodam lepore jucunda: quæ sunt quidem *urbana* sed risum tamen non habent. Neque enim ei *de risu*, sed *de urbanitate* est opus institutum, quam proprium esse nostræ civitatis ait: & sero sic intelligi cœptam, ² postquam *Urbis* appellationem, etiam si nomen proprium non adjiceretur, *Romam* tamen accipi sit receptum. Eamque sic finit, *Urbanitas est virtus quædam in breve dictum coacta, & apta ad delectandos movendosque homines in omnem affectum, maxime idonea ad resistendum, vel laceffendum, prout quæque res ac persona desiderat.* ³ Cui si brevitas exceptionem detraxeris, omneis orationis virtutes complexa sit. Nam sic constat rebus & personis: & quod in utrisque oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ est. Cur autem *brevem* eam esse voluerit, nescio quidem. At quam in eodem libro dicat fuisse, & in multis narrandi urbanitatem, paulo post ita finit Catonis (ut ait) opinionem sequutus, *Urbanus homo erit, cujus multa bene dicta responsaque erunt: & qui in sermonibus, circulis, conviviiis, item in concionibus, omni denique loco ridicule commodeque dicet.* Risus erunt, quicumque hæc faciet orator. ⁴ Quas si recipimus fini-

¹ His adjicit Domitius.] Præter superiora ridicula, quandam ponit Domitius Marfus *seriam urbanitatem*, quæ venustas est quædam & suavitas, quæ oratio quoque gravis conditur: neque tamen usque quæque ad stipulabitur Fab. Marso. *Idem.*

² Postquam Urbis appellationem.] Quemadmodum *urbs* per antonomasiam significat *Romam*, ita quoque *urbanitas* proprie significat *lepiditatem sermonis urbis Romæ*, non aliorum oppidorum, ut *Atticismus* elegantiam sermonis Athenarum. *Idem.*

³ Cui si brevitas, &c.] Male adjicit definitioni *brevitatis exceptionem*, cum præsertim *urbanitas* non solum in dicto brevi conspiciatur, sed interdum etiam in longa expositione. *Idem.*

⁴ Quas si recipimus finitiones.] Fabius Marfi definitionem, ut plura quam oporteret comprehendentem, reprehendit, aitque *urbanitatem* positam esse in libero orationis lepore ac suavi colore: aut si redigenda est ad breviter illam, ex genere ridiculorum esse, quæ tamen ridicula non sint. *Idem.*

finitiones, quicquid bene dicitur & urbane, *dicti* nomen accipiet. Cæterum illi qui hoc proposuerat, consentanea fuit illa divisio, ut dictorum urbanorum alia *seria*, alia *jocosa*, alia *media* faceret. Nam eadem est omnium bene dictorum. Verum mihi etiam *jocosa* quædam videntur posse non satis urbane referri. Nam meo quidem iudicio, illa est *urbanitas*, in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque sensu, neque verbis, neque ore gestive possit deprehendi: ut non tam sit in singulis dictis, quam in toto colore dicendi, qualis apud Græcos atticissimos ille redolens Athenarum proprium saporem. Ne tamen iudicium Marci hominis eruditissimi subtraham, *seria* partitur in tria genera, *honorificum*, *contumeliosum*, *medium*. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoque pro Ligario apud Cæsarem, ¹ *Qui nihil soles oblivisci, nisi injurias*. Et contumeliosi, quod Attico scripsit de Pompejo & Cæsare, ² *Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo*. Et medii, quod *ἀποφειστικὸν* vocat, & est cum ita dixit, *Neque gravem mortem accidere forti viro posse, neque immaturam consulari, neque miseram sapienti*. Quæ omnia sunt optime dicta: sed cur proprie nomen *urbanitatis* accipiant, non video. Quod si non solum totus (ut mihi videtur) orationis color meretur, sed etiam singulis dictis tribuendum est: illa potius *urbana* esse dixerim, quæ sunt generis ejusdem, quæ *ridicula* dicuntur, & tamen *ridicula* non sunt: ut de Pollione Asinio ferriis *jocisque* pariter accomodato dictum est, ³ *Esse eum omnium*

¹ *Qui nihil soles oblivisci, &c.*] Nihil honorificentius dici potuit. simul enim *memoriam ingeniumque Cæsaris* commendat, & *clementiam*, quæ duæ virtutes fuerunt in Cæsare præstantissimæ, ut meminit Plin. lib. 7. *Idem*.

² *Habeo quem fugiam.*] Vel significat utrumque, *Cæsarem & Pompejum*, esse fugiendum, ut qui contenderent de ambitione principatus: vel significat fugiendum *Cæsarem* ut patriæ hostem, neque protinus sequendum *Pompejum*, cu-

jus partibus diffidebat. Cic. hoc utitur lib. *Epist. ad Atticum* 8. *Idem. Habeo quem fugiam.*] In *Catili orat.* 4.

³ *Esse eum omnium horarum.*] Sic appellatur qui se his accommodat quibuscum agit, atque inter remissos est factus, inter severos *serius*, facilitate quadam naturæ & proprietate. *Turneb. Esse eum omnium horarum.*] Vid. *Aul. Gellium* lib. 12. *Noct. Attic. cap. 4.* & *Eralmi Adagia*.

nium horarum. Et de actore facile dicente ex tempore, ¹ *Ingenium eum in numerato habere.* Etiam Pompeji quod refert Marfus, in Ciceronem diffidentem ejus partibus, *Transi ad Casarem*, ² *me timebis.* Erat enim, si de re minore aut alio animo, aut denique non ab ipso dictum fuisset, quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud quod Cicero Cereliae scripsit, reddens rationem cur illa C. Cæsaris tempora tam patienter toleraret: ³ *Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho.* Stomachus enim ille habet aliquid joco simile. Hæc quæ movebant, dissimulanda mihi non fuerunt: in quibus ut erraverim, legentes tamen non decepti, indicata diversa opinione, quam sequi magis probantibus liberum est.

¹ *Ingenium eum in numerato habere.*] Sic commendatur *extemporalis facultas.* ducta est *metaphora* à locupletibus viris, qui pecuniam habent præsentem, numeratam, atque in promptu: ut actor ille semper ad manum habebat quæ dicenda erant ex tempore. *Turneb.*

² *Me timebis.*] Ideo hoc dicit Pompejus, quia assidue Ciceronis scommatibus incessebatur. Vide *Macrob. lib. 2. Saturn.* Idem.

³ *Hæc autem animo Catonis.*] Significat aut abrumpendam esse vitam, quo pacto *Cato Uticensis*, ne in Cæsaris manus veniret, mortem sibi conscivit: aut concoquenda hæc esse atque dissimulanda. *Metaphora* est ducta à *stomacho*, qui cibos plerunque acerbos & ingratos concoquit. *Idem.*

³ *Hæc autem animo Catonis.*] Significat aut abrumpendam esse vitam, quo pacto *Cato Uticensis*, ne in Cæsaris manus veniret, mortem sibi conscivit: aut concoquenda hæc esse atque dissimulanda. *Metaphora* est ducta à *stomacho*, qui cibos plerunque acerbos & ingratos concoquit. *Idem.*

C A P. I V.

De altercatione.

Altercationis præcepta poterant videri tunc inchoanda, cum omnia quæ ad continuam orationem pertinent, peregisssem: nam est usus ejus ordine ultimus: sed cum sit posita in sola inventione, neque habere dispositionem possit, nec elocutionis ornamenta magnopere desideret, aut circa memoriam & pronunciationem laboret: prius quam secundam quinque partium, hanc quæ tota ex prima pendet,

Rationem reddit quamobrem hoc loco de altercatione agat, quæ est contentatio quædam contentiosa more dialogi, quæ fieri solet ab utriusque partis

patrono post perpetuam actionem. Fabius quoque altercationes scripserat, quas in suas manus venisse scribit Rodolphus. *Turneb.*